

3. Матюхин А.Н. Правовое воспитание и обучение учащихся в средней школе. // Вестник ТГПУ. 2013. №5. –С.202.

4. Тўраева С., Шоимкулова З. Таълим тизимида ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини шакллантириш усуллари // Замонавий таълим, 2016. №4. – 5-6.

РЕЗЮМЕ

Бу мақолада мактаб ёшидаги болаларнинг ҳуқуқий маданиятини шакллантиришда мактабта ўқитиладиган ҳуқуқ фанларининг ўрни, шунингдек юртимизда ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини ҳамда ҳуқуқий тарбиясини юксалтиришда мамлакатимизда қабул қилинган меъёрий ҳужжатларнинг аҳамияти ҳақида сўз этилади.

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждается роль права в школе в формировании правовой культуры детей школьного возраста, а также значение нормативных документов, принятых в нашей стране, для повышения правовой культуры и правового воспитания молодежи в нашей стране.

SUMMARY

This article discusses the role of legal science in school in the formation of the legal culture of school-age children, as well as the importance of the normative documents adopted in our country in raising the legal culture and legal education of young people in our country.

БОЛАЛАР СОҒЛОМЛАШТИРИШ ОРОМГОҲЛАРИДА КИЧИК МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ФАЗИЛАТЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ, ИЖТИМОЙ, ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

А.Ж.Айназарова - мустақил тадқиқотчи

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети

Таянч сўзлар: маънавият, ахлоқ, ўқувчи, оромгоҳ, жамият, соғлом авлод, миллий кадрият, одоб - ахлоқ нормаси, концептуал, ижтимоий, ҳуқуқий, дунёқараш, интернет, ижтимоий тармоқ, мафкуравий иммунитет, диний бағрикенглик, миллатлараро тотувлик, ахборот технологиялари, китобхонлик.

Ключевые слова: духовность, этика, студент, разрыв, общество, здоровое поколение, национальные ценности, нравственные нормы, концептуальный, социальный, правовой, мировоззрение, интернет, социальная сеть, идеологический иммунитет, религиозная толерантность, межнациональная гармония, информационные технологии, чтение.

Key words: spirituality, ethics, student, break, society, healthy generation, national values, moral norms, conceptual, social, legal, worldview, internet, social network, ideological immunity, religious tolerance, interethnic harmony, information technology, reading.

Жамиятнинг ижтимоийлашув жараёнларида ёш авлод маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантириш масаласи долзарб муаммолардан бири бўлиб келган. Зеро, янги давр шиддати таълим-тарбия тизимида ҳам ўзининг аниқ, катъий талабларини қўймоқда. Жамиятнинг соғломлиги эса, ўсиб келаётган ёш авлоднинг юқори даражада соғлом турмуш маданиятига эга бўлишини такозо этади. Шунга кўра, агар жамиятда мавжуд барча институтлар томонидан болалар маънавий ва жисмоний саломатлигини муҳофаза қилишга қаратилган шарт-шароит яратилса, ўша жамиятда яшаётган ўсиб келаётган ёш авлоднинг маънавий-ахлоқий дунёқарашини шакллантириш юқори даражага кўтарилади, дейиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 августдаги “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3907-сонли Қарорида “Ўқувчи-ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш учун зарур бўлган маданий-қўнғилочар объектлар, мактабдан ташқари таълим муассасалари, шу жумладан, жойларда турли ижодий ва таълим тўғрақлари, спорт секцияларининг етишмаслиги болаларнинг соғлом руҳда тарбияланишига ва тўғри ҳаёт йўлини танлашига салбий таъсир кўрсатмоқда” [1] деган фикрлари соғломлаштириш мавсумида ҳам оромгоҳ олдида турган тарбиявий мақсадларни амалга ошириш учун маънавий - ахлоқий тарбия жараёнининг мазмун моҳиятини ёритишга қаратилган тизимли ишларни ташкил этиш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш лозимлигини кўрсатади. Бу, албатта, биринчи навбатда, телевидение, радио, газета ва журналлар, интернетдаги ижтимоий тармоқлар ҳамда фаол веб-сайтлар орқали мамлакатда фаолият юритаётган оромгоҳларда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларнинг мазмуни ва моҳиятини тушунириш юзасидан тарбиявий ишларни ташкил этиш, иккинчидан мавсумни намунали ташкил этиш ва уюшқоқлик билан ўтказиш мақсадида касаба уюшмалари, давлат органлари ва улар тизимидаги ташкилотлар тасарруфида бўлган оромгоҳлар фаолиятига, шунингдек касаба уюшмалари маблағлари йўналтириладиган бошқа оромгоҳлар фаолияти мазмунини ёритишга доир кўрсатув ва

ижтимоий роликлар тайёрлаб, телевидение ва Интернет орқали жамоатчилик эътиборига ҳавола қилиб бориш, [2] учинчидан ўқувчилар ўртасида мафкуравий иммунитет, диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувликни шакллантириш, ёт ғоялар таъсирига тушиб қолишни олдини олишга қаратилган таъсирчан тарғибот усуллари жорий этиш механизмларини ишлаб чиқиш муҳимлигини кўрсатади.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантириш – узлуксиз маънавий тарбия концепциясининг бош мақсади асосини ташкил қилади. Шундан келиб чиқиб, болалар соғломлаштириш оромгоҳларида кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантириш тизими - бу узлуксиз таълим тизими, спорт-соғломлаштириш объектлари ва ижтимоий институтлар ҳисобланиб, улар билан ҳамкорликда амалга ошириладиган таълим-тарбиявий ишларнинг узвий алоқадорлиги ва узлуксизлигини таъминлаш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Республикаимизда кейинги йилларда қабул қилинган бир қатор ҳужжатлар умумтаълим мактаб ўқувчиларида маънавий-ахлоқий фазилатларини мукаммал шакллантириш соҳасида самарали меъёрий - ҳуқуқий базани яратиш имконини берди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 сентябрдаги ПҚ-4467-сонли “Халқ таълими тизимидаги мактабдан ташқари таълим самарадорлигини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Болаларнинг дам олишини ташкил этиш ва соғломлаштириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” Қарори, шунингдек Президент Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномасида “Ўзбекистонни ривожланган мамлакатга айлантиришни мақсад қилиб қўйган эканмиз, бунга фақат жадал ислохотлар, илм-маърифат ва инновация билан эриша оламиз [3] деган таъкидлари, шунингдек нафакат ёшлар, балки бутун жамиятимиз аъзоларининг билими, савиясини ошириш учун аввало илм-маърифат, юксак маънавият кераклигига устувор вазифа сифатида алоҳида эътибор қаратилиб, ўғил - қизларимизнинг интеллектуал ривожланиши, маънавий ва жисмоний камолоти йўлида кенг қамровли ишлар амалга оширилмоқда.

Глобаллашув ва техноген цивилизация даврида маънавий баркамол инсонни тарбиялаш концептуал ғояси асосида ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришга қаратилган давлат сиёсатиға молик муаммонинг ижтимоий-ҳуқуқий негизини яратиш имконини кучайтирмоқда. Шунингдек, кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни танлаш имконияти асосида: спорт-соғломлаштириш оромгоҳлари, санаторий-соғломлаштириш оромгоҳлари, меҳнат ва дам олдирш оромгоҳлари, ҳарбий-спорт оромгоҳлари, экологик-биологик, ўлкашунослик оромгоҳлари, ихтисослашган болалар оромгоҳларига жалб этиш учун кенг имкониятлар яратилди. Буларнинг барчаси бир бутун тарзда, кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришнинг педагогик механизмларини такомиллаштириш заруратини юзага келтирди. Бошланғич синф ўқувчиларида маънавий-ахлоқий фазилатларни шакллантириш замирида умуминсоний кадриятлар ва билимлари асосида соғлом дунёқарашни ривожлантиришга қаратилган муҳим вазифа ётади.

Шунинг учун ҳам кичик мактаб ёшидан бошлаб – таълимнинг барча бўғинларида:

- болаларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш;
- ўқувчиларни маънавият ва моддий ҳаёт уйғунлигини теран англашларига эришиш;
- жисмоний тарбия ва спортни кенг оммалаштириш орқали болалар соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш;
- ёш авлодни маънавий баркамол этиб тарбиялаш, уларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказишини таъминлаш, бунда уларнинг санъат, спорт, ахборот технологиялари, китоб ўқишга кизиқишини ошириш ҳамда қизларни ижтимоий фаол ҳаётга тайёрлашни ташкиллаштириш;
- замонавий ахборот - коммуникация технологияларини кенг қўллаш орқали болаларни индивидуал ривожлантиришга қаратилган дастурлар ва услубий материалларни доимий такомиллаштириб бориш;
- робототехника, мехатроника, муҳандислик ва компьютер дастурий таъминоти йўналишларидаги тўғарақларни доимий ривожлантириб бориш;
- болалар оромгоҳларида ўқувчилар қамровини ошириш, ўқувчилар кизиқишларига кўра тўғарақларни ташкил этиш ва доимий фаолият олиб боришини таъминлаш;
- болаларда касбни эгаллаш бўйича дастлабки билим ва кўникмаларни шакллантириш, тармоқ тўғарақлари фаолиятини методик таъминлаш, китобхонлик маданиятини ошириш учун мактабдан ташқари таълим муассасалари фаолиятини замонавий таълим дастурлари орқали такомиллаштириш [4] умумўрта таълим мактаби ва ижтимоий педагоглар олдида турган муҳим вазифаларидан бўлиб ҳисобланади.

Қўйилган вазифалар асосида:

- кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни адабиёт, санъат ва спортга, соғлом турмуш тарзига жалб этиш уларда эстетик дид ва касбий этика, ахборот таҳлили маданиятини шакллантириш;
- ватанга муҳаббат ва унинг тақдирига дахлдорлик, фидойилик ҳиссини қарор топтириш бўйича маънавий-маърифий тадбирлар режасини ишлаб чиқиш;
- ўқувчиларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш уларни амалий касб эгаси дебочаси сифатида тайёрлаш ишларини ташкил қилиш ва тизимли равишда олиб бориш;
- маънавий тарбияни баҳолашнинг илмий асосланган индикаторларини ишлаб чиқиш;

Бунинг учун эса болалар соғломлаштириш оромгоҳларида тарбиявий тадбирларни амалга ошириш жараёнида маънавий - ахлоқий ишларни ташкил этиш

мазмунини тубдан ислоҳ қилиш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Айтиш жоизки, болалар соғломлаштириш оромгоҳларида кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг маънавий - ахлоқий ишларни ташкил этиш мазмунини такомиллаштиришда қуйидагилар муҳим аҳамиятга эга.

– болажонларнинг мароқли ҳордиқ чиқариши ва сифатли соғломлаштирилишини таъминлаш ишлари тизимли равишда йўлга қўйиш;

– оромгоҳларнинг ҳудудий имкониятларидан келиб чиқиб болалар кутубхоналарини ташкил этиш ҳамда кутубхона учун жаҳон ва миллий адабиёти дурдоналарига қирувчи асарларнинг аудиокитоб шаклини яратиш;

– болаларнинг жисмоний, интеллектуал, маънавий ва ахлоқий камол топишига қўмаклашиш;

– болаларни ўзбек халқининг тарихий ва миллий анъаналари ҳамда маънавий қадриятлари билан таъминлаш;

– болаларда “оммавий маданият”нинг турли иллатларига қарши мафкуравий иммунитетни шакллантириш, улар онгига умуминсоний ва миллий қадриятларни сингдириш;

– болаларнинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этиш;

Болалар ёзги соғломлаштириш оромгоҳлари йўналишида олиб борилаётган тизимли тадбирлар ҳам ана шундай ишлар сирасига қиради. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг маънавий - ахлоқий ишларини ташкил этиш мазмунини ривожлантиришнинг илмий - назарий асослари, педагог, психолог, файласуф, ҳуқуқшунос, биолог, физиолог, сиёсатшунос, тиббиётчи олимлар томонидан тадқиқ этилган.

Мазкур муаммо, аввало, педагогика фанининг тадқиқот предмети бўлиб, қуйидаги тушунчалар концептуал илмий талқинни талаб этади:

– соғломлаштириш ишлари мазмуни, соғлом турмуш тарзи ва маданияти тушунчалари ҳамда уларнинг умумийлиги ва хусусийлиги;

– болалар соғломлаштириш оромгоҳларида кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий - ахлоқий фазилатларини шакллантириш объекти, предмети, воситалари, самарали шакл ва методлари;

– кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришда таълим-тарбия узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-назарий асослари;

– кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришда оила, маҳалла, таълим муассасалари, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ҳамкорлиги;

– кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришнинг самарали мазмуни ва яхлит механизми;

– кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришнинг дидактик асослари;

– кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришда замонавий таълим технологиялари асосида, шу жумладан интерфаол ўйинли технологияларини қўллаган ҳолда ихтисослаштирилган тўғарақлар йўналишларини фаолиятини кучайтириш ва бошқалар.

Болалар соғломлаштириш оромгоҳларида кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни маънавий-ахлоқий фазилатларини ривожлантиришда, аввало, одоб ахлоқ ақидаларни таркиб топтириш, унинг тарихий босқичлари, узвийлиги ва узлуксизлигини таъминловчи қуйидаги педагогик мақсадларга қатъий риоя этиш тақозо қилинади. Бунда:

– маънавий ахлоқий фазилатларни шакллантириш ҳақидаги билим ва кўникмаларнинг жамият ахлоқи,

ақида ва қадриятлари тизимида тарихий шаклланганлиги ва мавжудлиги;

- мавжуд миллий қадриятларининг болалар томонидан қабул қилиниши, уларни билиш ва англаш;

- мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлаш, миллий қадриятларини англаш ва қабул қилиш асосида болалар тақомилида маънавий ахлоқий дунёқарашни шакллантириш;

- маънавий ахлоқий тарбия негизида болалар соғлом турмуш маданияти ақидаларига асос бўлишини педагогик нуктаи назардан англаш.

Қорақалпоқ халқига мансуб миллий урф одат ва қадриятлар ҳақидаги билим ва мафкуравий дунёқарашнинг шаклланганлиги маънавий ахлоқий тарбияни шакллантиришнинг энг биринчи ва муҳим бўғини ҳисобланади.

Айтиш ўринлики, кичик мактаб ёшидаги болаларнинг мазмунли дам олиши, янги ғоялар ва янгича шижоат билан ўқишларига қайтиши учун таътил даврида қизиқарли ва фойдали машғулотлар билан бойитилиши кераклиги ўта долзарб ва муҳим вазифалардан бўлиб ҳисобланади.

Маънавий - ахлоқий фазилатларни тарбиялаш асосида миллий қадриятларга содиқлик, соғлом дунёқараш асослари шакллантирилади. Аммо маънавий ахлоқий тушунчаларни ўзаро бирлаштириб турувчи омил реал ҳаёт, яъни амалиёт ҳисобланади. Реал амалий ҳаётда мактабгача тарбия ёшидан бошлаб болаларни одоб - ахлоқ нормалари асосида дунёқарашлари шакллантириб борилса, унда болалар маънавий - ахлоқий фазилатларини таркиб топтириш осон ва самарали кечади.

Бугунги кунда кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар маънавий - ахлоқий фазилатларини шакллантириш билан боғлиқ юқорида санаб ўтилган бирламчи элементлар: ғоялар, қарашлар, тушунчалар, уларнинг инсон ҳаётида махсус саъй-ҳаракатга айланиши, уларнинг ҳаракатга айланиши учун зарур бўлган ижтимоий-педагогик тизимнинг мавжудлик даражаси етарлидек кўринади. Бироқ мана шундай қадриятлар тизимининг мавжудлигига қарамасдан, педагогик таълим жараёнидан талаб этилаётган нарсаси шундаки, инсондаги маънавий ахлоқий нормаларнинг шаклланиши унинг ҳаётий мақсади, яъни миллий ва умуминсоний қадриятларга боғлиқ. Қадриятлар ёшлар онгида ҳаётий мисоллар орқали сингдирилмаса, оддий ғоя ва қараш тарзида қолиб кетади. Шунинг учун қараш ва ғоялар болалар маънавий ахлоқий фазилатларини шакллантиришда уларнинг яшаш тарзига айлангандагина улар турмуш тарзига айланади.

Таъриба ва кузатувларимизга таяниб кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг маънавий- ахлоқий фазилатларини шакллантириш тушунчасининг педагогик мазмунини: кичик мактаб ёшидаги ўқувчи → ёш авлодда мустақил ва бахтли ҳаёт учун зарур ижтимоий малака ҳамда фазилатларни ёшига мос, босқичма - босқич шакллантириш → “Жаҳолатга қарши маърифат” ғояси асосида жамиятда узлуксиз маънавий-маърифий тарбия ва тарғибот-ташвиқот ишлари самарадорлигини янада ошириш → ўқувчи ёшларнинг интеллектуал салоҳияти ва дунёқарашини юксалтириш → мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлашга саъй-ҳаракат → оила, маҳалла, таълим

муассасалари ва меҳнат жамоаларида ижтимоий-маънавий муҳитни ўрганиш → маънавий ахлоқий фазилатларни шакллантириш нуктаи назаридан баркамолликка эришиш → ёшларни ёт ғоялар таъсиридан ҳимоя қилиш, уларни миллий ва умуминсоний қадриятларга содиқлик, диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик руҳида тарбиялаш каби тушунчаларнинг узвийлиги, улар давомийлиги ва устуворлигини талаб этади деган хулосага келдик.

Юқоридаги фикрларимиз мантикий давоми сифатида биз мавзу моҳиятидан келиб чиқиб болалар соғломлаштириш оромгоҳларида ўқувчиларнинг маънавий ахлоқий фазилатларини шакллантириш тушунчасининг педагогик мазмунини ҳам илмий назарий жиҳатдан таҳлил қилиб чиқдик. Бунинг учун: оромгоҳларда болаларни ватанпарварлик, умуминсоний ва миллий қадриятлар руҳида тарбиялаш, уларда эркин фикрлаш қобилиятини шакллантиришга қаратилган таълим-тарбиявий ишларни ташкил этиш → болаларнинг ўқишдан ташқари вақтини сермазмун ўтказиш, уларнинг ҳам жисмоний, ҳам руҳий жиҳатдан ҳордиқ чиқаришларини таъминлаш, турли спорт мусобақаларини ўтказиш ва бу орқали болалар спортини оммалаштириш → оромгоҳларда ўтказиладиган маданий-маърифий ва спорт тадбирларида республикадаги таниқли маданият, фан, адабиёт ва санъат ходимлари ҳамда спортчиларнинг иштирокини таъминлаш → оромгоҳларга жалб этиладиган болалар салмоғини йилдан йилга ошириб боришни назарда тутган ҳолда, уларга кўрсатиладиган хизматлар сифатини яхшилаб бориш → болаларнинг дам олишини ташкил этиш ва соғломлаштириш юзасидан амалга оширилаётган ишларни доимий равишда мониторинг қилиб бориш, мазкур йўналишдаги ишларни янада тақомиллаштириш юзасидан зарур чора-тадбирларни амалга ошириш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Бугунги кунда кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар маънавий - ахлоқий фазилатларини шакллантириш билан боғлиқ юқорида санаб ўтилган бирламчи элементлар: ғоялар, қарашлар, тушунчалар, уларнинг инсон ҳаётида махсус саъй-ҳаракатга айланиши, уларнинг ҳаракатга айланиши учун зарур бўлган ижтимоий-педагогик тизимнинг мавжудлик даражаси етарлидек кўринади. Бироқ мана шундай қадриятлар тизимининг мавжудлигига қарамасдан, педагогик таълим жараёнидан талаб этилаётган нарсаси шундаки, инсондаги маънавий - ахлоқий меъёрларнинг шаклланиши унинг ҳаётий мақсади, яъни миллий ва умуминсоний қадриятларга боғлиқ. Қадриятлар ёшлар онгида ҳаётий мисоллар орқали сингдирилмаса, оддий ғоя ва қараш тарзида қолиб кетади.

Хулоса қилиб айтганда, болаларнинг ўқишдан ташқари вақтини сермазмун ўтказиш, уларнинг ҳам жисмоний, ҳам руҳий жиҳатдан ҳордиқ чиқаришларини таъминлаш, улар онгига миллий ғояни, ватанпарварлик туйғуларини ҳамда миллий ва умуминсоний қадриятларни сингдириш ёзги таътил вақтида болалар соғломлаштириш оромгоҳларида тиббий - педагогик ва маданий - оммавий ишда юксак самарадорликка эришиш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 августдаги “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3907-сонли Қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.08.2018 й., 07/18/3907/1706-сон; 14.12.2019 й., 06/19/5894/4161-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ва Соғлиқни сақлаш вазирлигининг 2014 йил 11 мартдаги 9, 3-сон қарорига мувофиқ Болалар соғломлаштириш оромгоҳлари тўғрисидаги НИЗОМ
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. / “Халқ сўзи”, 2020.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 сентябрдаги ПҚ-4467-сонли “Халқ таълими тизимидаги мактабдан ташқари таълим самарадорлигини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 01.10.2019 й., 07/19/4467/3825-сон, 04.10.2019 й., 06/19/5846/3866-сон.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада болалар соғломлаштириш оромгоҳларида кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришнинг концептуал, ижтимоий, ҳуқуқий асослари илмий-амалий жиҳатдан ёритиб берилган. Шунингдек, маънавий - ахлоқий фазилатларни тарбиялаш асосида миллий қадриятларга содиқлик, соғлом дунёқараш асослари одоб - ахлоқ нормалари асосида шакллантириб борилса, унда болалар маънавий - ахлоқий фазилатларини таркиб топтириш осон ва самарали кечиши назарий жиҳатдан ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье описываются концептуальные, социальные, правовые основы формирования духовно-нравственных качеств учащихся начальных классов в детских оздоровительных лагерях с научной и практической точки зрения. Также теоретически проиллюстрировано, что формирование духовно-нравственных качеств детей является легким и эффективным, если в основе воспитания духовно-нравственных качеств лежит принцип приверженности национальным ценностям, здорового мировоззрения и нравственных норм.

SUMMARY

The article describes the conceptual, social, legal basis for the formation of spiritual and moral qualities of primary school students in children's health camps from a scientific and practical point of view. It is also theoretically illustrated that the formation of spiritual and moral qualities of children is easy and effective, if the basis of the upbringing of spiritual and moral qualities is formed on the basis of adherence to national values, a healthy worldview and moral norms.

НЕМИС ТИЛИ ДАРСЛАРИДА НУТҚНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ОНА ТИЛИНИНГ ТАЪСИРИ

Г.Б.Есбергенова – ассистент ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: она тили, нутқ, таълим, мазмун, психологик ва педагогик тайёргарлик, услуб.

Ключевые слова: родной язык, речь, обучение, содержание, психологическая и педагогическая подготовленность, метод.

Key words: mother tongue, speech, education, content, psychological and pedagogical training, method.

Чет тилини ўрганишга бўлган эътибор кун сайин ортиб бормоқда. Республикамизда жаҳон ҳамжамиятига янада интеграциялашувга йўналтирилган тизим яратиш мақсадида мамлакатимиз Биринчи Президентининг 2012 йил 10 декабрдаги «Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари туғрисида»ги ПК-1875-сонли қарори тасдиқланди ва ёшларимизнинг тилга бўлган эътиборини янаам кучайтирди.

Бу ўз навбатида ўқитувчидан ўзига хос ижодкорлик, малака ва тажрибани тақозо этмоқда.

Ҳозирги даврда мактабларда хорижий тилни ўқувчиларга ўргатишдан мақсад уларнинг шу тилда сўзлаш, ёзиш, тинглаб ва ўқиб тушуниш каби кўникмаларни шакллантириш билан бир қаторда болаларнинг тафаккури, мулоқот маданияти, билим олишга қизиқиши, фаоллик, мустақиллик, меҳнатсеварлик, қизиқувчанликни уйғотишга қаратилади. Болаларнинг ақлий ва нутқий қобилиятини муваффақиятли устириш келгусида фанларни пухта узлаштиришга имкониятлар ярадади.

Дарҳақиқат ҳар бир соҳа вакиллари чет тилини мукаммал эгаллаши унинг иш фаолиятида ва шахсий ҳаётида ҳам катта ютуқларга эришади. Она тилидан бошқа тилни ўрганиш ўша халқнинг маданияти, санъати, фан, техника ютуқлари сиёсий иқтисодий маънавий ва маърифий жиҳатларини ўрганиш инсоннинг фикрлаш доирасининг унинг дунёқарашининг ортишига ёрдам беради.

Ҳозирда халқаро алоқаларда кенг фойдаланилаётган бир неча хорижий тиллар мавжуд. Шунингдек, ҳозирги даврда хорижий тиллар ичида немис тилига бўлган қизиқиш нафақат мактаб, балким олий таълим муассасаларининг барчасида, шунингдек ишлаб чиқаришнинг барча соҳаларида ҳам кучайиб бормоқда.

Қисқа муддатда немис тилида мулоқотга ўргатиш, мулоқот қила олиш малака ва кўникмаларини ўстириш чет тили ўқитиш методикасининг долзарб масалаларидан бўлиб қолмоқда. Халқаро алоқалар, бизнесга оид масалалар тиббий ёки ишлаб чиқаришнинг бир неча соҳаларида айнан немис тили муҳим аҳамият касб этмоқда.

Кейинги бир неча ўн йилликлар давомида биз тиллар аро ҳодисалардаги ўхшашлик ва ноўхшашликлар, чет тилини ўрганишда она тилининг тутган ўрни, шунингдек, шу усул ёки бошқа соҳадаги эволюция процесслари туғрисидаги саволларга тез-тез дуч келамиз. Бундай мезон тилларни қиёслаш генетик тамондан уларни умумийлаштириш учун хизмат қилади.

Тиллар илгари ҳам бир-бирига қиёслаб ўрганилган,

аммо бу таққослашда уларнинг фақат тарихий қардошлик тамонигагина эътибор берилган, кўпинча қардош тиллар бир-бирларига қиёслаб ўрганилган. Шунинг билан бирга ўтган асримизнинг иккинчи ярмидан бошлаб фақат келиб чиқиши тамонидан яқин қардош тиллар эмас, балки турли гуруҳларга мансуб тилларни қиёсий типологик тарзда ўрганиш ҳар қачонгидан ҳам авж олди. Турли гуруҳларга мансуб тилларни қиёсий ўрганишнинг аҳамияти туғрисида академик Л.В.Шерба: “Қиёслашлар асосидаги бир тилининг иккинчи тил билан таққосланиши ҳар хил тиллардаги бир хил фикрнинг ҳар қил қилиб ифодаланиши ўзи бошқа бир тилда тафаккур юритадиган инсонни ўзига жалб қилади, қизиқтиради”- деб айтган эди. Тилшуносликнинг барча соҳаси қиёсий методга суянади ва шу асосда ўрганилади. Аксарият ҳолларда мутахассислар қиёсий методни тил ўрганиш ва тил материялларини тадқиқ қилиш учун универсал усул деб ҳисоблайдилар. Ҳақиқатдан ҳам, олимнинг бу фикри исбот талаб қилмайдиган аниқ далил эканлиги ўз-ўзидан кўриниб турибди.

Немис ва қорақалпоқ тиллари орасида айтарлиқдай муштараклик бўлмаса ҳам, уларни қиёсий ўрганиш, юқорида айтиб ўтилганидек ҳам назарий, ҳам амалий аҳамиятга эга. Шунга қарамадан мазкур тиллар устида қиёсий типологик тадқиқотлар жуда кам.

Немис тилини ўқитиш ўқувчиларнинг она тилининг фонологик, морфологик, синтактик ва лексик тизимининг илмий ўрганилишини ҳамда асосий типологик хусусиятларини очиқ беришини тақозо қилади, шунинг учун ҳам ўрганилаётган немис тилининг, она тили билан таққослаб ўрганилиши, уларнинг айрим тил бирликларини типологик таърифлаш мақсадга мувофиқдир. Кўпгина кузатувлар ва тажрибалар шуни курсатадики, ўқувчиларнинг она тилидан олган билим ва кўникмалари немис тилини ўргатишда икки хил таъсир кўрсатади: 1) агар ҳар икки тилнинг баъзи фонетик, лексик ва грамматик хусусиятлари ухшаш бўлса, немис тилининг шу ўхшаш хусусиятларини ўқувчилар тез ва осон ўрганиб оладилар; 2) агар ҳар икки тилнинг фонетик, лексик, грамматик хусусиятлари ўхшаш бўлмаса, баъзи ҳолларда бу ўқувчиларнинг умумий хатоликларга йўл қуйишларига олиб келади. Шунинг учун ҳам немис тили ўқитувчиси ўрганилаётган тил ҳамда она тилининг фонетикасини яхши билиши керак. Ана шундагина у немис тилини ўрганиш жараёнида ўқувчиларнинг аксарияти йўл қуядиган хатоликларнинг олдини олишга ва хатоларни бартараф қилишга тез орада муваффақ бўлиши мумкин.

Фонетика нутқ фаолиятининг барча томонларини-